

IV üncü kitabın çok mühim maddelerinden biri *Tepegöz* masalıdır (s. 32-34). Sanatlara dair verilen malûmat bugüne kadar Anadoluya dair yazılan eserlerde tesadüf edilmemiş malûmattır. Yorulmaz halkiyatçımızı bu eserinden dolayı kutlularız.

Abdülkadir İnan

A. Yakubovakiy. Doğuda Feodalizm. Altın ordu paytahtı, Bereke'nin Sarayı (*Feodalizm na Vostoke. Stolitsa Zolotoy Ordı — Saray Bereke*) Leningrad. 1932, Sahife. 50.

Profesör Barthold'un talebelerinden Yakubovski'nin bu küçük eseri devlet ermitajındaki "Kültür ve Sanatlar Müzesi,"nde *Doğu feodalizmi* nin 31 inci sergisi münasebetile toplanan Saray şehrine ait eski eserleri tetkik ederek bunlara dair bir fikir vermek için yazılmıştır.

Sovyetler cumhuriyetinde yapılan ve yapılmakta olan diğer tarihi araştırmalar gibi Jakubovskinin eseri de Moğol imparatorluğunun kuruluşunu, bu imparatorluğun batısında vucudda gelen ticaret ve sanayi merkezi olan Saray şehrinin inkişafı ve sukutu safhalarını; "Doğu feodalizmi," nin iktisadi rollerini tarihi materyalizm bakımından aydınlatmağa çalışıyor. Bununla beraber, Jakubovskinin eseri yalnız propaganda maksadile yazılıp habbeden knbbe çıkarmakla uğraşan müelliflerin eserlerine benzemiyor. Müellif, nazariyelerden ziyade doğu kaynaklarında yazılmış hadiseler ve Moğol devrine ait eski şehir harabeleri hafriyatı neticesinde elde edile andaçlara ehemmiyet vermektedir.

Eser iki bölümden ibarettir. Birinci bölümde XII inci asırda ve XIII üncü asrın başlarında Orta Asya feodalite cemiyeti,, ikinci kısımda ise Saray şehri hakkında malûmat verilmektedir.

Müellife göre, Moğol fütuhatının muvaffakiyeti Moğol ordusunun kalabalıklığında ve şiddetli muamelerinde değildi. Moğollar, muvaffakiyetlerini orta ve ileri Asyanın iktisadi hayatında vücuda gelen derin bir buhrana medyundur.

Doğu kaynaklarının pek az tetkik edilmiş olmasına rağmen malûmdur ki XIII üncü asır başlarında orta ve ileri Asya soysal bir buhran geçiriyordu. Selçukilerin yerine Harzemşahlarm gelmesi de bu buhranın ilk safhaları idi. İşlenen topraklar Aristokrası ve derebeyler elinde bulunuyor, köylü ahali bunlar tarafından istimar olunuyordu. Diğer cihetten şehir hayatı eski zaman-

larda görülmemiş bir şekilde inkişaf etmişti. Bağdat gibi merkezler iki yüz bin nüfusa malik idi. Yüz bin nüfusa malik şehirler ise pek çoğalmıştı. Ticaret sermayesinin rolü büyümüşü. Sana-yile yaşıyan şehirli ahalinin kuvyetlenmesi, köy ile şehir arasındaki ve uzak şarkla garp arasındaki ticaai münasebetleri elde eden tüccarlar sınıfı eski feodalizm iktisadiyatını çürütmeğe başlıyordu. Profesyonel tüccar sınıfı siyasî rol oyniyabilecek iktidarı elde etmişti. Benunla beraber eski feodallerin bu ticaret faaliyetiinden büsbütün uzakta kaldığını düşünmek doğru değildir. Toprak ve kabile aristokrasi zümresi de profesyonel tüccarlara şeriklik ediyorlardı. Büyük kervanlar sahibi olan ticarethanelerde bunların hisseleri mühim miktar teşkil ediyordu. Bu "ticaret sermayesi,, feodalizmin sukuta yüz tuttuğu devirde geniş bir imparatorluk kurulmasını ister. Çünkü derebeylik hudutları onun inkişafına engel teşkil eder. Harzemşahlar imparatorluğu ticaret sermayesinin bu isteğini vermedi. Çin ile islâm âlemi arasındaki Karahıtayları da ortadan kaldırmadı. Halbuki Çingiz Han İslâm tüccarlarının mühim pazarı olan şimali ve garbî çini elde etmiş ve Moğolistandaki müstakil feodalleri ortadan kaldırıp büyük bir imparatorluğun temelini kurmuştu. Garpten gelen İslâm kervan tüccarlarının menfaatlerini himaye etti. Harzem imparatorluğunda ise göçebe, şehirli esnaf ve aristokrasi zümrelerinin mücadeleleri devam ediyordu. Bu mücadelerin teferruatım bilmiyorsak ta XIII üncü asırda Buharanın idaresini ellerinde bulunduran "Sabr,, lara (Ruhanî aristokratla) karşı yapıla isyan müstahsil esnafın ayaklanması olduğu dkkate değer bir hâdisedir. Bu isyan Sancar adlı bir usta tarafından idare olundu ve bir müddet Buharanın hükümetini de ele aldı,

Çingiz ordusunu silâh ve techizat itibarile düşmanları kadar mükemmel olması da gösteriyor ki bu orduyu silâhlandırmada islâm tüccarlarının ve umumed ticaret sermayesinin büyük rolü olmuştur. Jakubovskiye göre Moğol fütuhatının muvaffakiyetinin âmillerini işte bu soysal deyrimde aramak gerektir.

Büyük Moğol imparatorluğu kurulduktan sonra kervan yolları daha iyi bir emniyet kespediyor; uzak doğu ile Avrupa ve yakın doğu birbirlerine bağlanıyorlar. Moğol imparatorluğunda, yolların emniyetli olduğu doğu ve batı müverrihleri tarafından değil ticaret işleriyle bizzat uğraşan ve aynı zamanda Florrens bankasının münasebetler neticesinde imparatorluğun doğusunda İdil havza-

smda (İdil'in kollarından Ak tübe çayı üzerinde) Saray şehri vücuda gelmiştir. İdil havzasında "Saray,, adlı iki şehir vardı; Birine (Batu Sarayı) diğerine de (Berke Han Sarayı) denirdi. Saray şehrinde ilk hafriyat Tereçsenko tarafından 1843-1847 yıllarında ve Profesör Balloda tarafından 1922 de yapılmıştır.

Şehrin başlıca kısmının işgal ettiği saha $4 \times 5,5$ kilometredir. "Berke Hanın Sarayı,, hakkın muasırları çok yazmışlarsa da en mühimleri El-Ömeri (ölümü 1348 de) ile Sarayı 1333 te ziyaret eden İbni Babutanın yazılarıdır. İbni Batuta; Sarayın 13 cami ve pek çok mescidi, kervansarayları bulunduğunu, caddeler geniş ve güzel bir şehir olduğunu, yabancı milletlerden Çerkes, Rum, Rus, Iraklılar, Suryelilerin ayrı mahallelerde yaşadıklarını kaydediyor. Şehrin nüfusu her halde iki yüz binden az değildi. Her iki arap müelliflerine göre "Saray,, şarkın büyük ticaret şehirlerinden biri olmuştur. Bununla beraber Sarayın sanayii hakkında yazılı kaynaklarda malumat yoktur. Fakat bu ciheti bize Saray hafriyatında elde edilen andaçlar pek aydın olarak göstermektedirler. Bu andaçların tetkikinden anlaşılıyor ki, "Saray,, da sanayi mükemmel bir surette inkişaf etmişti. Hafriyat esnasında meydana çıkarılan büyük bir maden imalâthanesi, çömlekçilik ve çinilik fabrikaları, tunç ve bakır kap-kacaklar atelyeleri, silâh fabrikaları ve tabakhaneler bunu göstermektedir. Cenubî Volga havzasında ekincilik o kadar inkişaf olmasına rağmen ekincilik aygıtları da (orak, sapan demiri gibi) balıkçılık aygıtları (olta, zıpkın gibi) nın Sarayda imal olunduğu görülüyor. Demek ki bunlar ticaret maksadile imal olunuyordu. Zinet eşyaları, işleme (kuyumculuk kalıpları), dokuma tezgâhları, marangoz aygıtları bulunan atelyeler de bulunmuştur. Bulunan terzi taşları (madeni) pek çoktur. Bu teraziler son zamanlara kadar rus ve şark pazarlarında kullanılıyordu.

Şayanı dikkat olan nokta Sarayda yazı aygıtları arasında madeni kalem uçlarının bulunmasıdır ki bunun yakın zamanlarda Avrupa ihtiralarından olduğu iddia olunuyordu. Halbuki Sarayda daha XIV üncü asırda bunu kullanmışlardır.

Müslim ve gayrı müslim Moğol haklarının paralarında Müslim ve gayrı müslim Moğol haklarının paralarında لا اله الا الله محمد رسول الله formülünün yazılmış olması, Jakubovskiye göre, o zamanki ticaret sermayesinin taleplerine hakanların da uymağa mecbur oldukların göstermektedir. Çünkü İslâm şarkile iş gören tüccarların menfaati "Altın orda,, nın da Dar-ül-İslâm

olduğunu göstermeyi iktiza ediyordu. Jakubovski o zamanki hayat seviyesini tayin etmek için El-Ömerinin verdiği malûmattan istifade ederek şu neticeyi elde ediyor: “. . . . O zamana göre havayıcı zaruriyenin epice pahalı olduğu görülüyor. Verilen malûmatı harbi umumiden evvelki Rus parasile karşılaştıracak olursak 16 kilo buğday 30 kopik; 16 kilo mercemek 30; 16 kilo darı 23; 16 kilo arpa 23; 16 kilo mısır 30; bir kilo koyun etinin 4,5 Kopik olduğu anlaşılıyor.

Saray şehrinin esnaf teşkilâtı (loncalar) ma dair yazılan kaynaklarda malûmat yoktur. Bununla beraber müellifin fikrine göre Altın orda, şehirlerinde de, o asırda Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, esnaf teşkilâtı bulunduğunda şüphe edilemez. İbni Batuta Altın orda şehirlerineen “Azak,, ta esnaf loncasına tesadüf etmiştir. Bıçakçılar loncasına mensup bir esnaf - ustanın misafiri olmuştur. İbni Batata bu ustalardan, tıpkı Anadolu ahilerinden gördüğü muameleyi görmüştür.

Saray şehrinde bulunan ev harebelerine göre bu şehrin zenginleri çok lüks hayat yaşamışlardır. Avlularında bahçeler çiçeklikler, duvarlarında çiniler vardır. Çok fennî yapılmış sobalardan istifade etmişlerdir.

Abdülkadir İnan
